

KAJ JE ZGODOVINA

KEITH JENKINS

V tem poglavju bom poskusil odgovoriti na vprašanje: »Kaj je zgodovina?« V ta namen si bom sprva ogledal, kaj je zgodovina v teoriji, potem bom proučil, kaj je v praksi, in nazadnje bom teorijo in prakso povezal skupaj v definicijo – metodološko utemeljeno skeptično/ironično definicijo –, ki bo, upam, dovolj izčrpna, da vas oskrbi s primernim razumevanjem »vprašanja zgodovine«, pa tudi nekaterih razprav in stališč v zvezi s tem vprašanjem.

O teoriji

Na ravni teorije bi rad poudaril dvoje. Prva točka (ki jo bom v tem odstavku skiciral, razvil pa kasneje) pravi, da je zgodovina le en diskurz v vrsti diskurzov o svetu. Ti diskurzi ne ustvarjajo sveta (teh fizičnih stvari, od katerih je dozdevno odvisno naše življenje), a si ga prisvajajo in ga oskrbujejo z vsemi pomeni, kar jih premore. Košček sveta, ki je (očitni) predmet zgodovinskega raziskovanja, je preteklost. Zgodovina kot diskurz torej sodi v drugo kategorijo kakor tisto, o čemer razpravlja, se pravi, da sta preteklost in zgodovina različni stvari. Za nameček pa preteklost in zgodovina nista priklenjeni druga na drugo, tako da bi bilo absolutno nujno le eno samo zgodovinsko branje preteklosti. Preteklost in zgodovina se gibljeta svobodno druga mimo druge stoletja in milje daleč narazen. Isti predmet raziskovanja lahko beremo različno z različnimi diskurzivnimi praksami (pokrajino lahko različno berejo/interpretirajo geografi, sociologi, zgodovinarji, umetniki, ekonomisti in drugi), vsaka diskurzivna praksa pa nosi v sebi interpretativna branja, ki se razlikujejo skozi čas in prostor; glede zgodovine zgodovinopisje to potrjuje.

Zgornji odstavek ni preprost. Izrekel sem veliko trditev, a vse se prav-

zaprav vrtijo okoli razlike med preteklostjo in zgodovino. Ključno je zatorej razumevanje te ločnice, saj nam bo ta skupaj z razpravami, ki jih sproža, pomagala pojasniti, kaj je zgodovina v teoriji. Zato bom trditve, ki sem jih pravkar izrekel, razčlenil tako, da si bom podrobneje ogledal ločnico med preteklostjo in zgodovino, potem pa bom obravnaval nekatere glavne posledice, ki iz nje izhajajo.

Začel bom z mislijo, da je zgodovina diskurz o preteklosti, od katere pa se kategorično razlikuje. To se vam lahko zdi nenavadno, saj nemara doslej niste opazili te ločnice, če pa ste jo, si morda z njo niste pretirano belili glave. Eden izmed razlogov, zakaj je tako, zakaj se s to ločnico navadno ne ukvarjajo, je v tem, da smo kot govorniki angleškega jezika nagnjeni, da spregledamo dejansko razliko med zgodovino – kot tistim, kar so doslej zapisali/sporočili o preteklosti – in med preteklostjo *sámo*, ker beseda *history* označuje oboje.¹ Bilo bi torej bolje, če bi to ločnico stalno ohranjali tako, da bi uporabljali izraz »preteklost« za vse, kar se je dogajalo kjer koli prej, medtem ko bi uporabljali besedo »zgodovinopisje« za zgodovino, pri čemer se zgodovinopisje nanaša na pisanje zgodovinarjev. To bi bila dobra navada (preteklost je predmet zgodovinarjevega zanimanja, zgodovinopisje pa je način, kako se zgodovinarji lotevajo te preteklosti), saj bi pustila besedi »Zgodovina« (z veliko začetnico), da označuje celoten sklop odnosov. Navade pa je vendarle težko spreminjati in tudi jaz utegnem rabiti besedo »zgodovina« v pomenu preteklosti, zgodovinopisja in celote odnosov. Če to storim in kadar to storim, se vendarle spomnite, da imam v mislih omenjeni razloček – in tudi vi bi morali misliti nanj.

Morda pa se bo komu vseeno zdelo, da je to razločevanje med preteklostjo in zgodovino nepotrebno; da si kdo še vedno misli pri sebi: »Pa kaj potem? Kaj me to briga?« Naj zato s tremi zgledi ponazorim, zakaj je pomembno, da razumemo razloček med preteklostjo in zgodovino.

1. Preteklost je minila. Šla je, nazaj jo lahko priključijo le zgodovinarji prek zelo različnih medijev, knjig, denimo, člankov, dokumentarnih filmov in podobnega. Preteklost je minila in zgodovina je to, kar zgodovinarji naredijo iz preteklosti, ko opravljajo svoje delo. Zgodovina je delo zgodovinarjev (in/ali delo tistih, ki delajo, kot da bi bili zgodovinarji), in kadar so skupaj, drug drugega najprej vprašajo, kaj delajo. To njihovo delo, utelešeno v knjigah, revijah itn., prebiramo, ko se ukvarjamo z zgodovino. Iz tega pa izhaja, da se zgodovina res nahaja dobesedno na knjižnih policah v knjižnicah in drugod. Če se torej lotiš študija Španije v 17. stoletju, se ne odpraviš dejansko v 17. stoletje ali v Španijo; greš pa, z bralnim spiskom v rokah, v knjižico.

¹J. Sturrock, *Structuralism*, London, Paladin, 1986, str. 56.

Tu – med Deweyevimi številkami – je Španija 17. stoletja, kam drugam pa naj te sicer pošljejo učitelji, da bi si jo »prebral«? Seveda greš lahko v druge kraje – v španske arhive, denimo –, kjer lahko najdeš druge sledi preteklosti, a kamor koli boš šel, boš moral »brati«, ko boš prišel tja. To branje pa ni spontano ali naravno, temveč je priučeno in naučeno iz drugih besedil (ki mu pomagajo proizvajati smisel). Zgodovina (zgodovinopisje) je intertekstualna, jezikovna konstrukcija.

2. Vzemimo, da ste študirali del angleške preteklosti – 16. stoletje – na A-stopnji. Vzemimo, da ste uporabljali enega izmed glavnih učbenikov: Eltonovo *England under the Tudors*. V razredu ste razpravljali o vidikih 16. stoletja, imaš zapiske s predavanj, a si si pri pisanju seminarja in pri večjem delu učenja pomagal z Eltonom. Ko je prišel na vrsto izpit, si ga opravljal v Eltonovi senci. In ko si izpit opravil, si pridobil A-stopnjo iz angleške zgodovine, potrdilo o znanju določenih vidikov »preteklosti«. Vendar pa bi bili natančnejši, če bi rekli, da imaš A-stopnjo iz Geoffreyja Eltona: kaj drugega pa je dejansko na tej stopnji tvoje »branje« angleške preteklosti, če ni v osnovi Eltonovo branje?

3. V teh primerih se morda zdi ločnica med preteklostjo in zgodovino neškodljiva, a dejansko ima lahko velike učinke. Četudi je, denimo, v preteklosti (v Grčiji, Rimu, srednjem veku, Afriki, Ameriki ...) živelo milijone žensk, se jih le malo pojavi v zgodovini, se pravi v zgodovinskih besedilih. Zgodovina ženske prikriva, se pravi, da jih sistematično izloča iz večine zgodovinarjevih poročil. Feministke so si zato zdaj zastavile nalogo, da bi »pripeljale ženske nazaj v zgodovino«, medtem ko oboji, ženske in moški, iščejo medsebojno povezane konstrukcije moškosti.² In na tem mestu se lahko malce ustavimo in pomislimo, koliko drugih skupin ljudi, ljudstev in razredov so zgodovine prezrle, spustile, jih spuščajo še danes, in zakaj; in kakšne bi bile posledice, če bi bile te prezrte »skupine« postavljene v središče zgodovinskih poročil, zdajšnje osrednje skupine pa porinjene na stran.

Pozneje bomo govorili več o smislu in možnostih tega, da vzdržujemo razloček med preteklostjo in zgodovino, zdaj pa bi si rad ogledal še en argument iz prejšnjega odstavka, kjer sem rekel, da moramo razumeti, da preteklost in zgodovina nista priklenjeni druga na drugo, tako da bi zahtevali le eno in samo eno branje katerega koli pojava, saj lahko neki predmet raziskovanja različno beremo z različnimi diskurzi, hkrati pa vsak diskurz nosi v sebi interpretativna branja, ki se razlikujejo skozi čas in prostor.

² Glej, denimo, revijo *History and Gender*, Blackwell, ki je začela izhajati 1989; V. Seidler, *Rediscovering Masculinity*, London, Routledge, 1989; E. Showalter, *Speaking of Gender*, London, Routledge, 1989.

Za začetek ponazoritve si zamislimo, da lahko skozi okno vidimo pokrajino (četudi ne vse pokrajine, saj jo okenski okvir skoraj dobesedno »uokvirja«). V bližini lahko vidimo nekaj cest; nad temi lahko vidimo druge ceste, vzdolž cest pa hiše; vidimo lahko valovita polja, na katerih so kmetije; na obzorju, nekaj milj stran, lahko vidimo verigo gričev. V srednji oddaljenosti lahko vidimo mestece. Nebo je vodeno modro.

V tej pokrajini ni nič, kar bi namigovalo na »geografijo«. Nedvomno pa lahko geograf to pokrajino opiše geografsko. Geograf in geografinja lahko tako ugotovita, da so njive razvrščene po posebnem vzorcu, in sklepata na posebne kmetovalne navade; ceste lahko postanejo del niza lokalnih/regionalnih komunikacijskih mrež, iz kmetij in mesta lahko razbereta posebno poselitveno distribucijo; reliefni zemljevidi bi lahko prikazali površino pokrajine, klimatski geografi bi lahko pojasnili klimo/vreme in, denimo, iz tega izpeljali vrste namakanja. Naš pogled bi tako postal nekaj drugega – geografija. Podobno bi lahko sociolog vzel v precep isto pokrajino in jo skonstruiral sociološko: ljudje iz mesta bi lahko postali podatkovna osnova za poklicne strukture, velikost družinskih enot in podobno; distribucije prebivalstva bi lahko obravnaval v smislu razredov, dohodkov, starosti in spola; klimo bi lahko obravnaval kot nekaj, kar določa pogoje preživljanje prostega časa, in podobno.

Tudi zgodovinarji lahko to pokrajino predelajo v svoj diskurz. Zdajšnje vzorce njiv lahko primerjajo s tistimi pred ograjevanjem; zdajšnje prebivalstvo s tistim iz let 1831, 1871; zemljiško lastnino in politično oblast lahko analizirajo skozi čas; lahko bi proučili, kako je del pokrajine prešel v narodni park, kdaj in zakaj sta železnica in prekop prenehala delovati in podobno.

Če smo torej rekli, da v razgledu samem ni nič takega, kar bi zahtevalo geografsko, sociološko, zgodovinsko in podobno branje, potem lahko zlahka ugotovimo, da si zgodovinarji in vsi drugi resda ne izmišljajo razgleda (vse to, se zdi, je tam kar samo po sebi), si pa izmislijo vse opisne kategorije in vse pomene, ki mu jih lahko pripišejo. Skonstruirajo analitična in metodološka orodja, s katerimi iz tega surovega gradiva izdelajo svoje načine branja in razpravljanja: diskutiranja. V tem smislu svet beremo kot besedilo in takšna branja so, razumljivo, neskončna. S tem ne mislim, da si le izmišljujemo zgodbe o svetu/preteklosti (se pravi, da poznamo svet/preteklost in potem sestavljamo zgodbe), saj trditev meri veliko dlje: svet/preteklost namreč pride do nas vedno v obliki zgodb, zato ne moremo ven iz teh zgodb (pripovedi), da bi preverili, ali ustrezajo realnemu svetu/preteklosti, saj so te »vedno že« pripovedi pač »realnost«. V primeru, ki smo ga obravnavali, to pomeni, da pokrajina (ki dobi pomene šele z branjem) ne more določiti takšnih branj enkrat za vselej; geografi torej lahko interpretirajo in ponovno

interpretirajo (berejo in ponovno berejo) pokrajino v neskončnost, medtem ko razpravljajo, kaj res »geografskega« se o njej pravzaprav pripoveduje. Če še upoštevamo, da geografija kot diskurz ne obstaja od nekdaj, potem ne velja le, da so se morala geografska branja enkrat začeti in da so se razlikovala skozi čas in prostor, temveč so tudi geografi sami različno razumeli/brali, kaj konstituira diskurz, ki ga prakticirajo; se pravi, da tudi geografija sama kot način branja sveta potrebuje interpretacijo/historizacijo. In tako je tudi s sociologijo in zgodovino. Različni sociologi in zgodovinarji interpretirajo isti pojav različno skozi diskurze, ki se nenehno spreminjajo, ki se stalno razstavljajo in sestavljajo; ki so vselej že umeščeni in se še umeščajo in ki se morajo zato kot diskurzi nenehno samoizpraševati s stališča tistih, ki jih uporabljajo.

Recimo torej, da se mi je posrečilo izpeljati argument, da je zgodovina kot diskurz kategorično različna od preteklosti. Na začetku poglavja pa sem rekel, da bom, na ravni teorije *vis-à-vis* kaj je zgodovina, govoril o dveh stvareh. Tukaj je druga.

Če velja razloček med preteklostjo in zgodovino, se zgodovinarju in zgodovinariki, ki v svoji zgodovini nekako poskušata pripeljati preteklost, postavi tale problem: kako je mogoče ti dve stvari povezati? Kako se zgodovinar loteva te povezave in kako poskuša spoznati preteklost – to je nedvomno odločilno pri določanju možnosti, kaj zgodovina je in kaj bi lahko bila, saj nenazadnje prav to, da zgodovina pretendira na znanje (ne pa na verovanje ali zatrjevanje), določa posebnost njenega diskurza (zgodovinarji, če pojasnim, se navadno nimajo za književnike, četudi se lahko nevede znajdejo v tej vlogi).³ Vendar pa zaradi razlike med preteklostjo in zgodovino, pa tudi zato, ker je predmet proučevanja, ki ga obdelujejo zgodovinarji, večinoma dejansko odsoten, saj od preteklosti ostajajo le sledi, številne omejitve nedvomno obvladujejo pretenzijo na znanje, ki jo zgodovinarji sploh lahko postavijo. Pri tem povezovanju preteklosti in zgodovine obstajajo, po mojem mnenju, tri zelo problematična teoretična področja: področje epistemologije, metodologije in ideologije; če hočemo ugotoviti, kaj je zgodovina, moramo obravnavati vsako izmed teh področij.

Epistemologija (grško *episteme*, znanje) se nanaša na filozofsko področje teorij znanja. To področje se ukvarja s tem, kako kar koli vemo. V tem smislu

³ O razmerju med zgodovino in književnostjo glej: H. White, *The Content of the Form*, London, Johns Hopkins University Press, 1987; L. Hutcheon, *A Poetics of Post-Modernism*, London, Routledge, 1988; T. Bennett, *Outside Literature*, London, Routledge, 1990; V. Descombes, *Modern French Philosophy*, Cambridge, Cambridge University Press, 1980, zlasti četrto poglavje; H. White, *Tropics of Discourse*, London, Johns Hopkins University Press, 1978, zlasti peto poglavje »The Fictions of Factual Representation«.

je zgodovina del nekega drugega diskurza – filozofije, saj se s splošnim vprašanjem, kaj je mogoče vedeti, ukvarja glede na svoje posebno področje znanja – preteklost. Iz tega že lahko zaslutimo težave, saj je težko vedeti kaj že o nečem, kar obstaja, še zlasti težko pa rečemo kaj o nečem, kar je dejansko le odsoten predmet, kakršen je »preteklost v zgodovini«. Zdi se očitno, da so vsa takšna znanja zatorej po vsej verjetnosti le začasna in da jih konstruirajo zgodovinarji, na katerih delo vplivajo najrazličnejše podmene in pritiski, s katerimi seveda niso imeli opraviti ljudje iz preteklosti. Pa vseeno še vedno naletimo na zgodovinarje, ki poskušajo priklicati pred nas prikazen resnične preteklosti, domnevno objektivno preteklost, o kateri naj bi točno in celo resnično poročali. Mislim, da takšnih pretenzij po gotovosti ni mogoče in jih tudi nikoli ni bilo mogoče izpolniti, rekel pa bi tudi, da to mora biti v zdajšnji situaciji očitno – o čemer bom še razpravljal v tretjem poglavju. A če se s tem strinjamo, če dopustimo, da dvom deluje, to nedvomno vpliva na našo predstavo o zgodovini, se pravi, da s tem delno že odgovorimo na vprašanje, kaj zgodovina je in kaj sploh lahko je. Če se namreč sprijaznimo, da pravzaprav ne vemo; če menimo, da je zgodovina (logično) lahko vse, kar si zamislimo (to dopušča razloček med dejstvom in vrednoto; poleg tega pa doslej poznamo tako zelo številne zgodovine), se nam postavi vprašanje, zakaj so posamezne zgodovine skonstruirali prav v tisti obliki, v katerih so jih skonstruirali, ne pa kako drugače; to vprašanje ni le epistemološko, temveč tudi metodološko in ideološko. Kaj lahko vemo in kako lahko vemo, se tu sooča z močjo. Pa vendar je tako – in to moramo še posebej poudariti – zgolj zaradi epistemološke ranljivosti zgodovine. Če bi bilo namreč mogoče vedeti enkrat za vselej, zdaj in za vedno, potem ne bi bilo potrebe, da bi še naprej pisali zgodovino – kakšen smisel bi namreč imelo, da bi nešteti zgodovinarji ponavljali isto na isti način? Zgodovine (zgodovinske obdelave, ne »preteklosti/prihodnosti«) ne bi bilo več in če mislimo, da je misel o odpravi zgodovine (zgodovinarjev) absurdna, dejansko ni: odprave zgodovine ni mogoče najti le v Orwellovem *1984*, denimo, temveč tudi v evropski izkušnji iz 30. let 20. stoletja – izkušnja iz neposrednega časa in prostora, ki je vplivala na Orwella.

Epistemološka ranljivost potemtakem dopušča zgodovinarskim branjem, da so raznolika (ena preteklost – številne zgodovine). Kaj torej dela zgodovino tako epistemološko ranljivo? To utemeljujejo štirje temeljni razlogi.

Prvič (v nadaljevanju se opiram na argumente iz *The Past is a Foreign Country* Davida Lowenthala⁴), noben zgodovinar ne more zaobjeti in prikli-

⁴ D. Lowenthal, *The Past is a Foreign Country*, Cambridge, Cambridge University Press, 1985, zlasti peto poglavje.

cati celote preteklih dogodkov, saj je njihova »vsebina« dejansko brez meja. Obnoviti je mogoče le delček tega, kar se je zgodilo, in nobeno zgodovinarjevo poročilo se nikoli ne more natančno ujemati s preteklostjo: že zgolj obseg preteklosti onemogoča totalno zgodovino. Večina podatkov o preteklosti ni bila nikoli zabeležena in večina ostalega je izpuhtela.

Drugič, nobeno poročilo ne more priklicati preteklosti takšne, kakršna je bila, saj preteklost ni bila sestavljena iz poročil, temveč iz dogodkov, situacij in podobnega. Ker je preteklost minila, ni mogoče prav nobenega poročila primerjati z njo, temveč le z drugimi poročili. »Točnost« zgodovinarskih poročil sodimo *vis-à-vis* drugih zgodovinarskih interpretacij, saj ni nikakršnega resničnega poročila, ne prave zgodovine, ob kateri bi nekje na dnu merili vsa druga poročila: ni nikakršnega pravilnega »besedila«, ob katerem bi bila druga besedila le različice; vsa besedila, ki obstajajo, so različice. Kulturni kritik Steven Giles je v tej zvezi jedrnato pripomnil, da je to, kar se je zgodilo nekoč, *vedno* razumljeno skozi usedlinske plasti prejšnjih interpretacij in skozi bralne navade in kategorije, ki so jih razvili prejšnji/zdajšnji interpretativni diskurzi.⁵ To spoznanje nam omogoča, da opozorimo, da takšno umevanje nujno zahteva, da je proučevanje zgodovine (preteklosti) proučevanje zgodovinopisja (zgodovinarjev); v zgodovinopisju potemtakem ne vidimo le dodatka k proučevanju zgodovine, temveč menimo, da ga dejansko konstruira. K temu področju se bom še vrnil v drugem poglavju, zdaj pa preidimo k tretji točki.

Tretja točka pa je tale: naj bo zgodovina še tako preverljiva, naj bo še tako splošno sprejemljiva in odprta za preskušanje – vseeno neogibno ostaja osebni konstrukt, v katerem se kaže perspektiva zgodovinarja kot »pripovedovalca«. V nasprotju z neposrednim spominom (ki je sumljiv sam po sebi) se zgodovina zanaša na pogled in glas nekoga drugega; gledamo skozi interpreta, ki stoji med preteklimi dogodki in našimi branji teh dogodkov. Kakor pravi Lowenthal, pisana zgodovina seveda »v praksi« omejuje zgodovinarjevo logično svobodo, da bi pisal kar koli, saj dopušča bralstvu dostop do njegovih ali njenih virov, vendar pa zgodovinarjeva stališča in pristranskoosti vseeno oblikujejo izbiro zgodovinskega gradiva, naši osebni konstrukti

⁵ S. Giles, »Against Interpretation«, *The British Journal of Aesthetics*, 28, 1, 1988. Podobno stališče, četudi iz čisto drugih razlogov, je razvil Michael Oakeshott v *On History* (Oxford, Blackwell, 1983). Za Oakeshotta je zgodovinsko razumljena preteklost sklep kritične raziskave čisto določene vrste in je ni mogoče najti drugje kakor le v zgodovinski knjigi [...] »zgodovina je raziskovanje, ki prežitke iz preteklosti, katerih pristnost je bila dokazana, razpusti v njihove sestavne poteze, zato da te poteze uporabi, kolikor jih je pač mogoče, za posredne dokaze o preteklosti, ki se ni ohranila; preteklost, sestavljena iz nizov med seboj povezanih zgodovinskih dogodkov [...], ki jih zgodovinar zbere skupaj take, kakršni pač so, odgovarja na vprašanja o preteklosti, ki jih je postavil zgodovinar« (str. 33).

pa določajo, kaj bomo iz gradiva naredili. Preteklost, kakršno »poznamo«, je vedno odvisna od naših pogledov, od naše »sedanjosti«. Kakor smo mi sami produkt preteklosti, tako je poznana preteklost (zgodovina) delo naših rok. Nihče, pa naj je še tako globoko zarinil v preteklost, ne more odmisлити svojih znanj in podmen. Lowenthal piše, da pri pojasnjevanju preteklosti »zgodovinarji segajo onkraj dejanskih virov in oblikujejo hipoteze po zdajšnjih mišljenjskih vzorcih [...] – Maitland je zapisal: 'Smo moderni, zato so naše besede in misli lahko le moderne, saj smo prepozni, da bi bili stari Angleži'.«⁶ Zato je oblikovalna moč interpretativnih in domišljijjskih besed skorajda neomejena. V *Dekretu za planete* pesnik Hlebnikov pravi: »Glej, sonce uboga mojo sintakso«.⁷ Zgodovinar pa pravi: »Glej, preteklost uboga mojo interpretacijo.«

Če to morda zbuja rahlo poetičen vtis, lahko isto misel – da namreč viri zgodovinarju resda onemogočajo popolno svobodo, pa hkrati stvari ne fiksirajo tako zelo, da bi zares onemogočili neskončne interpretacije – ponazorimo tudi s tuzemskim primerom. Zgodovinarji se na razne načine razhajajo glede tega, kakšni so bili Hitlerjevi nameni po prevzemu oblasti in kakšni naj bi bili vzroki za 2. svetovno vojno. Eno takšnih slovečih dolgotrajnih razhajanj je bil spor med A. J. P. Taylorjem in H. Trevor-Roperjem. Razhajanje ni izhajalo iz njunih zgodovinarskih sposobnosti; oba sta izkušena, oba obvladata »veščine«, oba bereta dokumente in v tem primeru pogosto bereta celo iste dokumente, pa se vseeno na strinjata. Medtem ko nam viri nekako branijo, da ne rečemo ravno česar koli, pa vendarle iz istih dogodkov/virov ne izhaja, da bi bilo mogoče izpeljati le eno in eno samo branje.

Zgornji trije razlogi za epistemološko ranljivost izhajajo iz ideje, da je zgodovina nekaj manj kot preteklost; da lahko zgodovinarji obnovijo le fragmente. Četrta točka pa poudarja, da zato, ker gledamo nazaj, vemo o preteklosti nekako več kakor ljudje, ki so živeli tedaj. Ko zgodovinarji prevajajo preteklost v sodobne izraze in uporabljajo znanje, ki nekoč nemara ni bilo na voljo, odkrivajo pozabljene stvari iz preteklosti, a tudi lepijo skupaj koščke, ki nekoč niso sodili skupaj. Ljudje in družbene tvorbe so tako ujeti v procese, ki jih je mogoče videti le za nazaj, dokumenti in druge sledi pa so iztrgani iz izvirnih kontekstov in namenov, in delujejo tako, da osvetlijo, denimo, vzorce, o katerih nobeden izmed njihovih tvorcev ni imel niti najmanjšega pojma. Vse to pa je, kakor pravi Lowenthal, neizogibno. Zgodovina vedno združuje, spreminja in preveličuje vidike preteklosti: »Čas je postavljen v perspektivo, podrobnosti so prebrane in poudarjene, dejanje je zgoščeno in

⁶ Lowenthal, *op. cit.*, str. 216.

⁷ G. Steiner, *After Babel*, Oxford, Oxford University Press, 1975, str. 234.

odnosi so poenostavljeni, a ne z namenom, da bi (zanalašč) priredili [...] dogodke, temveč [...] da bi jim dali pomen.«⁸ Tudi najbolj empiričen kronist si mora izmisliti narativne strukture, da bi izoblikoval čas in prostor: »*Res gestae* bi res lahko bile ena preklemana stvar za drugo [...] a nikakor jih ne moremo tako *prikazovati*, ker bi tedaj pregnali ves smisel iz zgodovine.«⁹ Ker pa zgodbe poudarjajo povezave, zanemarjajo pa vlogo prekinitev in prelomov, se nam zgodovine, sklene Lowenthal, kakršne poznamo, prikazujejo bolj zasičene s smislom, kakor pa bi si lahko utemeljeno predstavljali, da je bila preteklost.

To so torej glavne (in znane) epistemološke omejitve. Na hitro in impresionistično sem jih navrgel, sami pa se lahko poglobite v branje Lowenthala in drugih. Jaz bi zdaj hotel naprej. Če so to epistemološke omejitve tega, kar je mogoče spoznati, potem se nedvomno povezujejo z načini, kako zgodovinarji poskušajo odkriti največ, kar je v njihovi moči. Pri zgodovinskih metodah pa prav tako kakor pri epistemologiji ni nikakršnih končno veljavnih načinov, ki bi jih morali uporabljati, zato ker naj bi bili pravilni; metode zgodovinarjev so prav tako krhke kakor njihove epistemologije.

Doslej sem zagovarjal stališče, da je zgodovina spremenljiv diskurz, ki ga konstruirajo zgodovinarji, in da nas sama preteklost ne vodi zgolj v eno branje: ko spremenimo pogled, premaknemo perspektivo, se rodi tudi novo branje. A četudi se zgodovinarji zavedajo vsega tega, večina učenjaško ignorira posledice in si vseeno prizadeva za objektivnost in resnico. In to prizadevanje za resnico ni odvisno od ideoloških/metodoloških stališč.

G. Elton, ki sodi k empirični desnici (vsaj približno), pravi na začetku poglavja o raziskovanju v *The Practice of History*:¹⁰ »Raziskovanje zgodovine si tedaj prizadeva za resnico.« In četudi konča poglavje z nizom omejitev – »on [zgodovinar] ve, da raziskuje resničnost, [toda] ve tudi, da nikoli ne more priklicati vse resničnosti ...; ve, da se proces zgodovinske raziskave in rekonstrukcije ne bo nikoli končal, a se tudi zaveda, da zaradi tega njegovo delo še ni neresnično ali nelegitimno« –, je očitno, da takšna svarila niso posebej vplivala na Eltonovo izvirno stališče o »iskanju resnice«.

E. P. Thompson z marksistične levice (vsaj približno) pa v *The Poverty of Theory*¹¹ piše: »Že nekaj časa [...] se materialistični konceptiji zgodovine [...] krepí samozavest. Kot zrela praksa [...] je nemara najmočnejša disciplina, ki je izšla iz marksistične tradicije. Celó v času mojega življenja [...] so bili napredki precejšnji in imeli smo jih za napredke v *znanju*.« Thompson

⁸ Lowenthal, *op. cit.*, str. 216.

⁹ *Ibid.*, str. 218.

¹⁰ G. Elton, *The Practice of History*, London, Fontana, 1969, str. 70, 112–13.

¹¹ E. P. Thompson, *The Poverty of Theory*, London, Merlin, 1979, str. 193.

priznava, da s tem noče reči, da bi bilo takšno znanje mogoče »znanstveno dokazati«, a vseeno meni, da je pravo znanje.

A. Marwick z empiričnega centra (vsaj približno) pa v *The Nature of History*¹² upošteva to, kar sam imenuje »subjektivna razsežnost« zgodovinarjevih poročil, vendar se zanj to ne uveljavlja v, denimo, zgodovinarjevi ideološki poziciji, temveč v naravi dokaznega gradiva, saj se mora zgodovinar »zatekati k večji rabi osebne interpretacije, ker je izvorno gradivo nepopolno«. Marwick iz tega razloga trdi, da je naloga zgodovinarjev razvijanje »čvrstih metodoloških pravil«, s katerimi bi omejili svoje »moralne« intervencije. Marwick se zato naveže na Eltona: »Elton si prizadeva dokazati, da zgodovinska razlaga sicer resda ni odvisna od univerzalnih zakonov, a to še ne pomeni, da je ne bi vodila zelo stroga pravila«. Za vse te zgodovinarje resnica, znanje in legitimnost torej izhajajo iz čvrstih metodoloških pravil in postopkov. Ti zadržujejo interpretativno poplavo.

Moj argument je drugačen. Po mojem mnenju interpretacijo določa tisto, kar onkraj metode in dokaznega gradiva naposled tiči v ideologiji. Medtem ko se večina zgodovinarjev strinja, da je stroga metoda pomembna, pa je odprto vprašanje, katero strogo metodo imajo v mislih. Marwick v svojem razdelku o metodi ponuja izbor, iz katerega je (domnevno) mogoče izbrati. Ali bi torej radi posnemali Hegla, Marxa, Diltheya, Webra, Popperja, Hempla, Arona, Collingwooda, Draya, Oakeshotta, Danta, Gallieja, Walsha, Atkinsona, Leffa ali Hexterja? Bi se hoteli pridružiti modernim empiricistom, feminizmu, šoli *Annales*, neomarksizmu, novim stilistom, ekonometričnim, strukturalistom, poststrukturalistom ali celo samemu Marwicku, če naštejemo le nekatere izmed petindvajsetih mogočih? In to je krajši seznam! Tudi če bi lahko izbirali, moramo odgovoriti na vprašanje, po katerih merilih bi se ravnali. Kako naj bi vedeli, katera metoda nas bo pripeljala do »resnične« preteklosti? Vsaka metoda bi bila seveda stroga, se pravi, da bi bila notranje koherentna in konsistentna, a bila bi tudi avtoreferencialna. Se pravi: metoda bi vam lahko povedala, kako izpeljati veljavno utemeljitev v njenem lastnem okviru, ker pa to povedo vse metode, se zato ne moremo znebiti problema, kako naj razlikujemo med petindvajsetimi možnostmi. Thompson je dosleden in Elton prav tako; na kateri podlagi naj torej izberemo? Na Marwickovi? A zakaj na njegovi? Če ni drugih razlik, je zelo verjetno, da bomo na koncu izbrali Thompsona, denimo, le zato, ker nam je preprosto všeč njegovo »ravnanje« z metodo ali ker so nam všeč njegovi motivi za ukvarjanje z zgodovino [...] Iz kakšnih drugih razlogov pa bi se še lahko odločili za neko pozicijo?

¹² A. Marwick, *The Nature of History*, London, Macmillan, 1970, str. 187, 190.

Naj povzamem. Govorjenje o metodi kot poti do resnice zavaja. Obstaja niz metod, ni pa splošnega merila za izbiranje. Pogosto ljudje kakor Marwick trdijo, da se navkljub vsem metodološkim razlikam med empiricisti in strukturalisti oboji vendarle strinjajo o temeljnih vprašanjih. Pa tudi to ne drži. Že dejstvo, da strukturalisti porabijo veliko prostora, kjer zelo natančno razlagajo, da niso empiricisti; že to, da so si izmislili svoj posebni prijem prav zato, da se razlikujejo od vseh drugih, vse to kaže na stališče, ki so ga Marwick in drugi nekako spregledali.

Zdaj pa bi si želel na kratko ogledati samo še en razlog, ki zadeva metodo in se praviloma prikazuje v uvodnih razpravah o »naravi zgodovine«. Nanaša se na koncepte in gre takole: verjetno bo držalo, da ni mogoče odpraviti razlik med metodami: toda ali ne obstajajo ključni koncepti, ki jih uporabljajo vsi zgodovinarji? Ali iz tega ne izhaja, da obstaja nekakšna skupna metodološka podlaga?

Prav gotovo drži, da se pri vseh vrstah zgodovin srečujemo s tako imenovanimi zgodovinskimi koncepti (ker jih ne imenujemo »koncepti zgodovinarjev«, dajejo videz neosebnosti in objektivnosti, kakor da pripadajo zgodovini, ki nekako poraja sebe samo). Pa ne samo to, za te koncepte redno zatrjujejo, da naj bi bili »jedro« zgodovine. To so koncepti, kot so čas, dokaz, empatija, vzrok in učinek, kontinuiteta in sprememba itn.

Ne nameravam trditi, da ne smemo »obdelovati« konceptov, skrbi pa me, da, ko vpeljujemo zlasti zgornje koncepte, zbudimo trden vtis, da so ti koncepti očitni in nečasovni, da so univerzalne zidarske opeke v zgodovinskem znanju. V tem pa je ironija, saj bi moral biti eden izmed učinkov, ki smo jih sprožili s tem, da smo odprli zgodovino, historizacija zgodovine same; morali bi se zavedati, da so vsa zgodovinska poročila ujeta v prostoru in času, v njihovih konceptih pa bi morali videti specifične in lokalizirane izraze, ne pa univerzalnih jeder. To historizacijo zlahka prikažemo pri »skupnih« konceptih.

Pedagog Donald Steel je v članku o novostih v zgodovini proučil, kako so nekateri koncepti postali »jedrni koncepti«, in je pokazal, da so v 60. letih pet glavnih konceptov povzdignili v oporišče zgodovine: čas, prostor, sekvence, moralna sodba in družbeni realizem.¹³ Steel je pokazal, da so (nenazadnje tudi on sam) te koncepte v 70. letih predelali in oskrbeli zgodovino s »ključnimi koncepti«: čas, dokaz, vzrok in učinek, kontinuiteta in sprememba ter podobnost in razlika. Steel je pojasnil, da je iz tega izšla osnova za osnovnošolsko in srednješolsko poučevanje zgodovine, za nekatere procese na ravni A, da je vplivalo tako na dodiplomsko poučevanje kakor tudi splo-

¹³ D. Steel, »New history«, *History Resource*, 2, 3, 1989.

šneje. Očitno so ta »stara« jedra utemeljevala manj kakor 20 let, očitno niso univerzalna in pravzaprav ne prihajajo iz zgodovinarjevih metod, temveč v veliki meri iz splošnega izobraževalnega razmišljanja. So pa očitno tudi ideološka: kaj bi se namreč lahko zgodilo, če bi (dominantno) polje organizirali z drugimi koncepti: struktura – dejavnik, naddoločenost, konjunktura, neenak razvoj, center – periferija, dominantno – marginalno, baza – nadstavba, prelom, genealogija, *mentalité*, hegemonija, elita, paradigma in podobno? Prišel je čas, da se lotimo neposredno ideologije.

Začel bom s primerom. V sedanjem času in tukajšnjem prostoru bi bilo mogoče zamenjati učni načrt zgodovine na kateri koli šoli ali univerzi s takšnim, ki bi bil povsem zgodovinski (da bi bil videti kakor druge zgodovine), a vsebina in metodološki prijem učnega načrta bi bila postavljena iz temnopolte, marksistične ali feministične perspektive. Dvomim pa, da je mogoče zares najti kak podoben učni načrt. Zakaj ne? Ne zato, ker tak načrt ne bi bil zgodovina, saj bi bil, temveč zato, ker temnopolte marksistične feministke pravzaprav nimajo moči, da bi tak učni načrt vrinile v javno kroženje. Če pa bi vprašali tiste, ki imajo moč, da odločajo, kaj so »primerni učni načrti«, in ki s svojimi odločitvami pravzaprav uveljavljajo takšne vključitve/izključitve, bi ti po vsej verjetnosti trdili, da te zgodovine ni v učnih načrtih, zato ker bi bil tak učni načrt ideološki – se pravi, da naj bi razlogi za takšno zgodovino prihajali iz ozirov, ki so zunaj zgodovine *per se*; tak zgodovinski tečaj naj bi bil zgolj sredstvo za prenašanje specifičnih stališč z namenom, da bi prepričal. Ta razloček med »zgodovino kot takšno« in »ideološko zgodovino« pa je zanimiv, saj pomeni – in ga tudi uveljavljajo s tem namenom –, da nekatere zgodovine (navadno dominantne) nikakor niso ideološke, da ne vsiljujejo ljudem stališč in tudi ne pogledov na preteklost, ki bi prihajali iz zunanosti »predmeta«. Videli pa smo že, da so pomeni, ki jih vnašajo v zgodovine vseh mogočih usmeritev, neizbežno prav to – uvoz od zunaj; da pomenov ne najdemo v preteklosti (nič bolj kakor ni imela pomenov »pokrajina«, preden smo jih ji sami pripisali), temveč preteklost dobi pomene od zunaj, od tistih, ki so zunaj nje. Zgodovina ni nikoli za sebe *sámo*; je vedno za nekoga.

Potemtakem bi bilo mogoče reči, da posamezne družbene ureditve zahtevajo od svojih zgodovinarjev povsem določene izdelke. Lahko pa bi tudi rekli, da bodo prevladujoča stališča v izdelkih tista, ki so v interesu močnejše vladajoče skupine v družbeni ureditvi, četudi ta stališča niso avtomatično dosežena, nespremenljiva in zagotovljena enkrat za vselej in »konec«. Ker je zgodovina *per se* ideološki konstrukt, to pomeni, da jo vsi tisti, na katere različno vplivajo odnosi moči, stalno predelujejo in preurejajo, saj imajo podrejeni, tako kakor nadrejeni, tudi svoje predstave o preteklosti, s katerimi skušajo legitimirati svoje prakse, te predstave pa mora dominantni diskurz

povsem izključiti s svojega dnevnega reda, češ naj bi bile neprimerne. V tem smislu se mora preurejanje sporočil v obtoku (v akademskem svetu številna takšna preurejanja pogosto imenujejo »kontroverze«) stalno obnavljati, saj se tudi potrebe nadrejenih/podrejenih v dejanskem svetu stalno obnavljajo, ko poskušajo novačiti ljudi (ljudstva) za podporo svojih interesov. Zgodovino izdelujejo v takem konfliktu, nasprotujoče si potrebe po zgodovini pa vplivajo na razprave (boje za lastnino) glede tega, kaj je zgodovina.

Iz tega lahko torej ugotovimo, da na vprašanje, »kaj je zgodovina«, odgovorimo po resnici le, če nadomestimo besedo »kaj« z »za koga«. Vprašanje se tako ne bi glasilo več »kaj je zgodovina?«, temveč »za koga je zgodovina?«. Če naredimo tako, potem lahko vidimo, da je zgodovina nujno problematična, saj je sporen izraz/diskurz, ki za različne skupine pomeni različne stvari. Nekatere skupine si namreč želijo sanirane zgodovine, ki bi bila brez konfliktov in skrbi; eni si želijo zgodovine, ki bi vodila v kvietizem; drugi si želijo zgodovine, ki bi utelešala grobi individualizem; tretji si želijo takšne, ki bi nas oskrbela z revolucionarnimi strategijami in taktikami; nekateri spet takšne, da bi bila podlaga za kontrarevolucijo itn. Ni težko videti, da je zgodovina za revolucionarja nujno drugačna od tiste, ki si je želi konservativec. Prav tako tudi ni težko videti, da seznam rab zgodovine ni le logično, temveč je tudi praktično neskončen; hočem reči – le kakšna bi lahko bila zgodovina, o kateri bi se vsi enkrat za vselej strinjali? Naj te opombe na kratko pojasnim s ponazoritvijo.

Orwell v romanu *1984* piše, da kdor nadzoruje sedanost, nadzoruje preteklost, kdor pa nadzoruje preteklost, ta nadzoruje prihodnost. Zdi se, da je tako tudi zunaj književnosti. Ljudje/ljudstva iz sedanosti potrebujejo dogodke iz preteklosti, da se umestijo v sedanosti, da upravičijo zdajšnje in prihodnje načine življenja. (Dejansko seveda »dejstva« iz preteklosti – ali kar koli drugega – ničesar ne upravičujejo, glede na to, da so dejstva nekaj drugega kakor vrednosti; a tukaj se ukvarjamo s tem, kako ljudje ravnajo, kakor da bi takšno utemeljevanje bilo mogoče.) Ljudje/ljudstva torej dobesedno čutijo potrebo, da ukoreninijo danes in jutri v svoj včeraj. Takšne včeraj so pred kratkim iskali (in našli, saj preteklost lahko prenese in tudi res prenese neštete pripovedi) ženske, temnopolti, lokalne skupnosti, razne manjšine ipd. Iz teh preteklosti izdelujejo pojasnila za sedanja stanja in prihodnje načrte. Če gremo še malce nazaj, so tudi delavski razredi iskali svoje korenine s pomočjo zgodovinsko zamišljenih procesov. Še malce bolj nazaj je buržoazija našla svojo genealogijo in začela konstruirati svojo zgodovino zase (in za druge). V tem smislu vsi razredi/skupine pišejo svoje kolektivne avtobiografije. S pomočjo zgodovine ljudje/ljudstva delno ustvarjajo svoje identitete. Zgodovina je veliko več kakor zgolj rubrika v šolskem/akadem-

skem kurikulu, in vidimo lahko, kako je tisto, kar napolnjuje te rubrike, odločilnega pomena za vse te strani z nasprotujočimi si interesi.

Ali se tega ne zavedamo ves čas? Ali ni očitno, da je tako pomemben pojav za »legitimacijo«, kakršen je zgodovina, ukoreninjen v realnih potrebah in v moči? Menim, da je res, le da dominantni diskurz o stalnem prepisovanju zgodovin govori tako, da premešča te potrebe: dobrohotno si predstavlja, da mora vsaka generacija ponovno napisati svojo zgodovino. Vprašanje pa je, kako in zakaj? In verjeten odgovor, na katerega je namignil Orwell, je, da odnosi moči producirajo ideološke diskurze, kakršen je tudi »zgodovina kot znanje«, ki jih vsi vpleteni potrebujejo za uveljavljanje konfliktnih legitimizacij.

Sklenili bomo razpravo, kaj je zgodovina v teoriji. Trdil sem, da je zgodovina sestavljena iz epistemologije, metodologije in ideologije. Epistemologija nam pove, da preteklosti ne moremo nikoli zares spoznati; da je razpoka med preteklostjo in zgodovino (zgodovinopisjem) ontološka, saj tiči v sami naravi stvari, zato je nobeno epistemološko prizadevanje ne more preseči. Zgodovinarji so izdelali načine dela, s katerimi naj bi omejili vpliv zgodovinarja, ki interpretira, zato so razvili stroge metode, ki so jih potem poskušali na razne načine univerzalizirati, tako da bi bilo mogoče, če bi jih vsi prakticirali, s skupnimi veščinami, koncepti, rutinami in postopki priti do objektivnosti. A obstajajo številne metodologije; tako imenovana skupna orodja so novejša in pristranska konstrukcija, rekel pa sem tudi, da razlike, ki jih lahko opazimo, nastajajo, ker je zgodovina v osnovi diskurz spopada, bojno polje, kjer ljudje/ljudstva, razredi in skupine avtobiografsko konstruirajo interpretacije preteklosti dobesedno zato, da bi si ugodili. Zunaj teh pritiskov ni dokončne zgodovine, dosežena so le (začasna) strinjanja, kadar dominantni glasovi utišajo ostale, bodisi z odkrito močjo bodisi s prikrito inkorporacijo. Navsezadnje je zgodovina teorija, teorija je ideološka, ideologija pa zgolj predstavlja materialne interese. Ideologija pronica v vsak kotiček in režo zgodovine, vključno z vsakdanjimi praksami izdelovanja zgodovin v tistih institucijah, ki so v naših družbenih formacijah zlasti določene za te namene – predvsem univerze. Zdaj si bomo ogledali zgodovino kot to vrsto prakse.

O praksi

Pravkar smo izpeljali sklep, da so zgodovino delali in da bo tudi v prihodnosti nastajala iz najrazličnejših razlogov in na številnih krajih, ena takšna vrsta zgodovine pa je profesionalna zgodovina, ki jo ustvarjajo (v glavnem) plačani zgodovinarji, zaposleni (predvsem) v visokem izobraževanju in zla-

sti na univerzah. Zgodovinar J. H. Plumb v *The Death of the Past*¹⁴ opisuje takšno profesionalno zgodovino (podobno Eltonovi) kot proces, v katerem zgodovinar poskuša ugotoviti, kaj se je res zgodilo v preteklosti, s tem pa potem lahko nastopi proti ljudskemu spominu/zdravi pameti/praktični modrosti o »preteklosti«, tako da zgodovino očisti vseh teh na pol izdelanih, na pol prebavljenih in (po Plumbu) na pol pečenih konstrukcij. Patrick Wright v *On Living in an Old Country*¹⁵ piše, da ni mogoče doseči Plumbovega cilja, saj, kakor smo videli, ni nikakršnih neproblematičnih zgodovinskih (zgodovinarjevih) resnic kot takšnih; Plumbov cilj pa morda niti ni zaželen, saj v ljudskem spominu, denimo, prežijo moči in alternativna branja, ki jih je od časa do časa nemara nujno uveljaviti proti »uradnim« zgodovinom (Wright tu predlaga, da si predstavljamo spomine *prolesa* iz Orwellovega 1984); zaželen pa ni tudi, ker je ena takšna institucija, kjer bi bilo mogoče izpeljati takšno izkoreninjanje, izobraževalna institucija, sama zelo intimno vpletena v procese socializacije s pomočjo spomina ljudske vrste. Četudi se profesionalni zgodovinarji v veliki večini predstavljajo za akademske in nepristanke, četudi so v nekem smislu gotovo »odmaknjeni«, pa vseeno opazimo veliko več, če teh praktikov zgodovine ne gledamo zunaj ideološkega boja, temveč jim pripišemo zelo dominantne pozicije v njem; če v profesionalnih zgodovinah vidimo izraz načina, kako dominantne ideologije ta čas »akademsko« artikulirajo zgodovino. Zdi se precej očitno, da so, če pogledamo s širše kulturne in »zgodovinske« perspektive, več milijonov funtov vredne institucionalne investicije, kakršne so naše nacionalne univerze, sestavni del reprodukcije zdajšnje družbene formacije in so torej v prvih vrstah kulturnega varstva (akademski standardi) in ideološkega nadzora; bile bi nekako brezbrizne, če bi bilo drugače.

Če sem doslej poskušal zgodovino umestiti v polje dejanskih interesov in pritiskov, potem je nujno, da obdelam tudi »akademske« pritiske; a ne le, ker ta tip zgodovine v veliki meri določa polje, kaj »zgodovina dejansko je«, temveč tudi, ker se ta vrsta zgodovine poučuje na A stopnji in na dodiplomskem študiju. Ta študij nas dejansko vpelje v akademsko zgodovino; študenti naj bi postali takšni, kakršni so profesionalci. Kakšni so torej profesionalci in kako delajo svoje zgodovine?¹⁶

Začeli bomo takole. Zgodovino producira skupina delavcev, ki se imenujejo zgodovinarji, kadar gredo na delo; zgodovina je njihovo delo. Ko pa

¹⁴ J. H. Plumb, *The Death of the Past*, London, Macmillan, 1969, *passim*.

¹⁵ P. Wright, *On Living in an Old Country*, London, Verso, 1985.

¹⁶ Podrobnejšo razpravo o teh vrstah praks lahko najdemo v M. Stanford, *The Nature of Historical Knowledge*, Oxford, Blackwell, 1986, zlasti od četrtega poglavja dalje.

se odpravljajo na delo, vzamejo s sabo čisto določene stvari, ki so prepoznavne.

Prvič, s sabo vzamejo sebe osebno: svoje vrednote, stališča, svoje ideološke nazore.

Drugič, s sabo vzamejo epistemološke podmene. Teh ne nosijo s sabo povsem zavestno, a »mislijo« na to, kako pridobiti »znanje«. Ob tem bodo navadno rabili niz kategorij – ekonomskih, socialnih, političnih, kulturnih, ideoloških ipd. –, med kategorijami ali v okviru posamične kategorije pa še niz konceptov (v okviru kategorije političnega lahko na veliko uporabljajo denimo koncepte kot razred, moč, država, suverenost, legitimnost ipd.) in splošne domneve o stanovitnosti – ali pa nestanovitnosti – ljudi (temu zelo pogosto ironično in ahistorično pravijo »človekova narava«). Zgodovinar in zgodovinarica bosta skoz rabo teh kategorij, konceptov in podmen razvila hipoteze, formulirala abstrakcije in razvrstila ali prerazvrstila svoje gradivo, ga nekaj vključila in nekaj izključila. Zgodovinarji uporabljajo tudi tehnična besedišča, ta pa (poleg tega, da so neizogibno anahronistična) vplivajo ne le na to, kaj povedo, temveč tudi, kako govorijo. Zgodovinarji takšne kategorije, koncepte in besedišča nenehno prenavljajo, a brez njih ne bi mogli razumeti drug drugega in spisati svojega poročila, pa naj so njihovi spori o stvareh še tako nepremostljivi.

Tretjič, zgodovinarji imajo rutine in postopke (metode v ožjem pomenu besede) za podrobno obdelovanje gradiva: načine preverjanja, od kod prihaja gradivo in s katere družbene pozicije, ali je avtentično, koliko je zanesljivo [...] Te rutine navadno uporabijo na vsem gradivu, četudi ne vselej z enako pozornostjo in strogostjo (prihaja do številnih spodrseljavev in napačnih zastavitev). Sem sodi niz tehnik – od zapletenih do preprostih; to so tiste prakse, ki jim pogosto pravijo »zgodovinarske večšine«, tehnike, za katere lahko zdaj mimogrede pripomnimo, da so le bežni trenutki v kombinaciji dejavnikov, ki prispevajo k zgodovini. (Z drugimi besedami: pri zgodovini ne gre za »veščine«). Ko pa je zgodovinar opremljen s takšnimi vrstami praks, se lažje loti »izdelovanja« kake zgodovine – »delanja zgodovin«.

Četrtič, ko se zgodovinarji prebijajo skoz iskanje raznega gradiva, ki ga obdelujejo in »študirajo«, nihajo med objavljenimi deli drugih zgodovinarjev (uskladiščeno delo, utelešeno v knjigah, člankih ipd.) in neobjavljenimi gradivi. To neobjavljeno »sveže« gradivo lahko imenujemo sledi preteklosti (dobesedno preostala znamenja iz preteklosti – dokumenti, zapisi, artefakti ipd.), te sledi pa so mešanica znanih (a malo uporabljenih) sledi, novih sledi, neuporabljenih in nemara dotlej neznanih, in starih sledi; se pravi, da so bila nekatera gradiva že uporabljena, a jih je zaradi odkritja svežih/novih sledi mogoče postaviti v kontekste, drugačne od tistih, v kakršne so jih

postavljali prej. Zgodovinar lahko potem začne urejati vse te elemente na nove (in razne) načine – vselej pa si prizadeva in hrepeni po »izvirni tezi« – in tako začne preoblikovati sledi za nečim, kar je bilo nekoč konkretno, v »konkretnost misli«, se pravi, v zgodovinska poročila. Pri tem zgodovinar dobesedno predela sledi preteklosti v novo kategorijo, to dejanje preoblikovanja – preteklosti v zgodovino – pa je temeljno opravilo zgodovinarja ali zgodovinarke.

Petič, ko so zgodovinarji opravili svoje raziskave, jih morajo še izpisati. Tu se spet aktivirajo epistemološki, metodološki in ideološki dejavniki, ki se prepletajo z vsakdanjimi praksami, prav kakor so prej delovali skozi stopnje raziskovanja. Takšni pritiski vsakdanjosti so seveda različni, a med nekatere sodijo:

1. pritiski družine in/ali prijateljev (»Pa ne še en delovni vikend!«; »Ali ne moreš dati dela malce na stran?«);

2. pritiski iz službe, kjer razni vplivi predstojnikov fakultet, predstojnikov oddelkov, tovarišije, institucionalne raziskovalne politike in, si upam reči, obveznosti do poučevanja študentov ovirajo delo;

3. pritiski založnikov, ki zadevajo razne dejavnike:

Obseg: Pritiski na obseg so precejšnji in proizvajajo učinke. Predstavljajte si, kako drugačno bi bilo zgodovinsko znanje, če bi bile vse knjige za tretjino krajše ali štirikrat daljše kakor »normalno«!

Oblika: Velikost strani, tisk, z ilustracijami ali brez, z vajami ali brez, bibliografija, indeks itn.; s prilogami ali brez, z dodanim posnetim trakom ali videom – vse to tudi proizvaja učinke.

Trg: Kaj in kako bosta zgodovinar in zgodovinarica pisala, je odvisno tudi od tega, kateremu trgu je namenjeno njuno pisanje: predstavljajte si, kako »različna« bi morala biti francoska revolucija iz leta 1789, če bi bila namenjena mladim šolarjem, šestošolcem, Neevropejcem, »specialistom za revolucijo«, radovednim laikom.

Roki: Koliko časa ima pisec na voljo za raziskavo in za pisanje, kdaj dela (en dan v tednu, zunaj delovnega časa, ob koncu tedna) – to vpliva, denimo, na razpoložljivost virov, na zgodovinarjevo koncentracijo ipd. Kakšne pogoje postavi založnik glede dokončanja, je spet pogosto odločilno.

Literarni stil: Kako zgodovinar piše (polemično, dolgovezno, pestro, pedantno ali kaj vmes) ter slovnična, skladenjska in pomenska raven vplivajo na besedilo, lahko pa jih treba tudi prilagoditi, da bi ustregli stilu založbe, obliki zbirke ipd.

Recenzenti: Založniki pošljejo rokopis recenzentom, ki lahko zahtevajo velike spremembe glede ureditve gradiva (to besedilo, denimo, je bilo izvir-

no dvakrat daljše); zgodilo pa se je že, da so recenzenti to počeli s skritimi nameni.

Ponovno pisanje: Besedilo se piše znova in znova na vseh stopnjah, vse dokler ne gre v tisk. Včasih razdelki zahtevajo tri verzije, včasih trinajst. Bistroumne misli, ki so bile spočetka videti zgovorne, postanejo nadležne in medle, ko jih poskusimo zapisati že desetič; spet nekatere stvari, ki smo jih izvirno napisali, izpustimo, do tega, kar je ostalo, pa gojimo odnos, kakršnega imamo do žene in otroka. S kakšnimi vrstami presoje se muči pisec, ko »obdeluje« vse te zelo stare sledi branj in zapiskov (pogosto nepopolnih)?

In tako naprej. Vse to je nemara očitno (pomislite samo, kako številni zunanji dejavniki, se pravi, dejavniki, ki nimajo opraviti s »preteklostjo«, delujejo na nas in vplivajo na to, kaj pišemo v spisih in študijah), moramo pa tukaj poudariti, da nobeden izmed teh pritiskov, dejansko nobeden izmed procesov, o katerih smo razpravljali v tem poglavju, ni deloval na dogodke, o katerih naj bi pripovedovali; na, denimo, načrtovanje vojaške žive sile v 1. svetovni vojni. Na tem mestu zopet zazevajo razpoke med preteklostjo in zgodovino.

Šestič, to, kar smo napisali doslej, je bilo o produkciji zgodovin. A besedila mora nekdo tudi prebrati, konzimirati. Kakor se lahko lotimo kolača na številne različne načine (počasi, pogoltno), v različnih situacijah (ob delu, med vožnjo), v odnosu z drugimi zadevami (smo siti, težko prebavljiva jed) in v različnih okoliščinah (če smo na dieti, na poroki), nobena izmed okoliščin pa se ne ponovi povsem enako, tako tudi konsumpcija besedila poteka v okoliščinah, ki se ne ponovijo. Dve branji tako rekoč dobesedno nista enaki. (Včasih morda napišemo komentarje na rob besedila, ko pa se čez nekaj časa vrnemo k besedilu, se ne moremo spomniti, zakaj smo napisali opombo; pa gledamo vendarle povsem iste besede na isti strani, kako neki torej pomeni obdržijo pomen?) Torej ni nobenega zagotovila, da bo branje, četudi ga opravlja isti bralec, vsakič proizvajalo iste učinke, kar pomeni, da avtorji ne morejo vsiliti bralcu svojih namenov/interpretacij. Bralci pa podobno ne morejo zajeti vsega, kar je bil avtorjev namen. Isto besedilo lahko nadalje ume-stimo najprej v en širši diskurz, potem v drugega: logičnih omejitev ni, vsako branje je ponovno pisanje. To je svet dekonstrukcijskega besedila, kjer vsako besedilo, v drugem kontekstu, lahko pomeni marsikaj. To je »svet razlik«.

Pa se vseeno zdi, da nam te zadnje pripombe zastavljajo problem (a pri vašem branju si zastavljate svoj problem; in ta problem je vaš, drugačen od mojega?). Meni se postavlja tale problem: četudi naj bi zgoraj povedano dajalo misliti, da je vse odvisno od interpretativne muhavosti, pa dejansko »beremo« dokaj predvidljivo. Kaj torej določi branja v tem smislu? Branj seveda ne določajo podrobni dogovori o vsem in o vsaki stvari, saj podrobnosti

vedno svobodno plavajo naokoli – specifične stvari vedno lahko prikaže-
mo tako, da pomenijo več ali manj –, pač pa jih zagotovo določajo splošni
dogovori. Temu je vzrok moč; to pa nas vrača k ideologiji. Tekstov ni mogo-
če uporabljati povsem arbitrarno, zato ker je vsak tekst bližji enim tekstom
kakor drugim; ker je tekste mogoče bolj ali manj razvrščati po žanrih, po
skupinah; ker bolj ali manj ustrezajo potrebam, ki jih ljudje (ljudstva) imajo
in ki so izražene v tekstih. In tako, *après* Orwell, teksti najdejo afinitete in
stalne postaje, ki so same po sebi arbitrarne, a se nanašajo na trajnejše po-
trebe skupin in razredov: živimo v družbenem sistemu – ne v družbenem
neredu. To je zapleteno področje, a bistveno za premislek, ob tem bi lahko
omenili teoretike, kot so Scholes, Eagleton, Fish in Bennett, ki v svojih te-
kstih razpravljajo, kako lahko to deluje.¹⁷ Lahko bi tudi razmislili o tem,
kako je ta situacija, ki nas nekako bega – tavajočemu tekstu se logično ni
treba umestiti, a se v praksi vseeno nekako umesti –, povezana z interpreta-
tivno tesnobo, ki pogosto muči študentke in študente. Tesnoba je v tem: če
rečemo, da je zgodovina to, kar delajo zgodovinarji; da jo delajo na podlagi
šibkega dokaznega gradiva; da je zgodovina neogibno interpretativna, da za
vsak argument obstaja najmanj pol ducata razlag in da je zgodovina zatorej
relativna, potem bi lahko tudi pomislili, zakaj se sploh trudimo, če je vse
zgolj interpretacija, nihče pa ne ve nič zagotovo? Če je vse relativno, v čem je
smisel? To je stanje duha, ki bi ga lahko imenovali »nesrečni relativizem«.

V nekem smislu je ta način umevanja stvari pozitiven. Je osvobajajoč, saj
izloča stare gotovosti, razkrinka pa tudi tiste, ki so iz njih delali dobiček. In
v nekem smislu je vse relativno (zgodovinsko). A naj bo osvobajajoče ali ne,
vendarle včasih pušča ljudi z občutkom, da so se znašli v slepi ulici. A to ni
potrebno. Dekonstrukcija zgodovin, ki so jih napisali drugi, je prvi pogoj,
da lahko naredimo svojo lastno zgodovino tako, da pokažemo, da vemo, kaj
počnemo; tako, da opozorimo, da je zgodovina vedno zgodovina za nekoga.
Četudi, kakor sem rekel, so vsa poročila nujno problematična in relativna,
pa je stvar v tem, da so nekatera dejansko dominantna in druga marginal-
na. Vsa so logično enaka, a dejansko so različna; razvrščajo se v vrednostne
(četudi povsem neosnovane) hierarhije. Potem se postavi vprašanje »zakaj«,
na katerega lahko odgovorimo, da je znanje odvisno od moči in da v okviru
družbene formacije tisti, ki imajo največ moči, širijo in uveljavljajo »znanje«
vis-à-vis interesom, kakor najbolje znajo. To je izhod iz relativizma v teoriji,
prek analiz delovanja moči v praksi, zatorej relativistični pogled ne vodi nuj-

¹⁷ R. Scholes, *Textual Power*, London, Yale University Press, 1985; T. Eagleton, *Criticism and Ideology*, London, New Left Books, 1976; S. Fish, *Is There a Text in This Class?*, Cambridge (Mass.), Harvard University Press, 1980; T. Bennett, *op. cit.*

no v brezup, temveč v začetek splošnega prepoznanja, kako stvari potekajo. To pa emancipira. Z refleksijo tudi mi lahko delamo zgodovino.

O definiciji zgodovine

Pravkar sem razpravljal o tem, da je zgodovina na splošno to, kar izdelujejo zgodovinarji. Zakaj se torej razburjamo; ali ni to zgodovina? V neki meri je, a očitno ne popolnoma. Kaj delajo zgodovinarji v ožjem delovnem pomenu, je dokaj enostavno opisati; naredimo lahko opis del in opravil. Problem pa se vendarle prikaže, ko to dejavnost umestimo, kakor je treba, nazaj v odnose moči v okviru družbene formacije, iz katere izhaja; ko razni ljudje, ljudstva, skupine in razredi vprašajo: »Kaj meni/nam pomeni zgodovina in kako jo je mogoče uporabljati ali zlorabljati?« Ravno tu, z rabami in pomeni, zgodovina postane problematična; ko se vprašanje, »kaj je zgodovina«, spremeni, kot sem pojasnil, v vprašanje »za koga je zgodovina«. To je končna meja; kaj je torej zgodovina zame? Definicija:

Zgodovina je spremenljiv in problematičen diskurz, ki vsaj na videz obravnava neki vidik sveta, preteklost, proizvaja pa jo skupina delavcev sodobnega duha (v naši kulturi največ plačani zgodovinarji), ki se svojega dela lotevajo na vzajemno prepoznavne načine, ti pa so epistemološko, metodološko, ideološko in praktično umeščeni; njihovi proizvodi so, ko enkrat zakrožijo med ljudmi, podvrženi nizu rab in zlorab, ki so logično neskončne, a dejansko v splošnem ustrezajo nizu oporišč moči, ki obstajajo v vsakem trenutku in strukturirajo ter distribuirajo pomene zgodovin po spektru dominantnosti in marginalnosti¹⁸.

Prevedla Maja Breznik

¹⁸ Ta definicija je malce podobna tisti, do katere je prišel John Frow za literaturo (*Marxism and Literary History*, Cambridge (Mass.), Harvard University Press, 1986). Po Frowu literatura »označuje niz praks pomenjanja, ki so bile družbeno sistematizirane v enoto, te prakse pa uravnavajo produkcijo, recepcijo in kroženje tekstov, uvrščenih v to kategorijo. Tako vzpostavlja skupno obliko tekstualnosti za formalno in časovno odmaknjene tekste, četudi ta skupni prostor lahko prelamljajo antagonistični režimi pomenjanja, ki ustrezajo različnim razrednim (ali rasnim ali spolnim ali religioznim) umestitvam in njihovim različnim institucionalnim osnovam« (Str. 84.)